

Isteni dioptriák, 1895–2005

Móser Zoltán: *Ezt az utat bejártam. A népdalgyűjtő Bartók Béla nyomában*

zután minden más-
képp volt. De hát
persze, hogy minden

másképp volt. Ez nyilvánvaló abból is, hogy új osztáshoz a kártyapaklit újra kézbe vesszük, megkeverjük, kikeverjük ezekből a nagy lapokból, az emlékezet kartotékjaiból vagy Móser Zoltán fotóiból a mi emlékeztető változatunkat. Változatainkat. Megesik, hogy ilyenkor a már bevett, elfogadott, tudomásunknak alapul szolgáló részletek kiesnek, változnak. Más hangsúlyok születnek, és keletkeznek újabb elhalványulások.

Mert maga az egész folyamat: az emlékezés, az előhívás nem más, mint egy nagy-nagy elhalványulással való birkózás, küzdelem. Ehhez erőnlét, erőbedobás kell. Szent szándékok, ahogy Ady lobogtatja meg Mórícz Zsigmond felé, hogy „gyönyörűket írni”.

A magyar és az egyetemes találkozási pontjai csupa ilyen Szent András-árok meg Tisza–Duna-part vagy Variszkuszi felgyűrődés közelében való események tisztázása (hogy újabb költőt vonjak be), „egy talált tárgy megtisztítása”, ahogy Tandori tételezte. Ezúttal pedig Móser Zoltán az, aki az emlékezés szent szándékából olyan folyamatossággal emeli magasba, mint egykori fotográfusok azt a bizonyos magnézium-fellobbantó szerkentyűt vagy Batsányi Jánosék a fáklját és a mai bravúr, úr és sport fényképészek a blitzet. Ezúttal meghívónk és kihívónk egy újabb emlékező szertartásra ez a sorozat.

Ez sem példátlanul új lelemény, csak nagyon fontos. Újonnan emléklóvágások esnek, kengyelfutó túrák ugyanazon az útvonalon, ahol bejöttünk egy szép napos

FOTÓKIÁLLÍTÁS
2005. SZEPTEMBER 26.

történelmi délutánon
honfoglalni. Végiglova-
golták a fél Balkánon

és egész Erdélyen keresztül Károly híres hazalovaglását, Kolozsvár, Zilah, Stralsund via Pest akkori fogadós belvárosa, az örök Váci utca – és talán a legtöbbször, mint az örök ember, aki valamit a legfontosabb hosszan és gondosan előkészített utazáskor is otthonfelejt –, végigutazták Körösi Csoma végül máshova vezető lábnyomait, de legfőképpen Kolumbusz Kristóf nekifutását.

És most itt van a BARTÓKI ÚT, ezt nem is lehet másképp, mint nagy betűkkel, nagy képekkel, óriás hieroglifákkal kirakni, mint egy stációsorozatot, mert az is, valahol a sok tragikum közepette ez a MOST ÉS MINDÖRÖKRE Móser Zoltán-i bélyegekkkel is felvázolt, megjelölt út az öröm, a diadal kis pozitív golgotája.

Nemrég repült világgá a sajtóban annyi álszenzáció közt a biztosan első kiáltásra oda is vesző hírecske, hogy a köztudat által bevett, elfogadott úgyszólván egyetlen, tehát legismertebb Shakespeare-arckép nem érvényes. Nem szándékos hamisítvány ugyan, de úgy 1895 táján, amikor a Flower család az angol és a világgöztudatnak ajánlódta a portrét, valami hiba csúszott a dologba. A portré nem régi és nem is érvényes, egyszerűen nem úgy, amiképpen ma elfogadjuk vagy tiszteljük. Rengeteg dologgal van így az emberiség, a tudomány és a tudatlanság elkeverve, jól összehozva, mint a legendás „ferencvárosi koktél” (egy rész rum két rész rummal jól összerázva), egy rész tévhit két rész frissebben felderített tévedéssel jól összerázva. Ez csak bonyolítja a

dolgot mindig, aztán a felderítés sokszor tovább eltart, a fontos esemény, dátum utókorában, mint amennyi örömmel, unalommal megajándékozott a tisztázások újabb igénye. Emlékszem a „Sóvidéki rovásírásos emlék” csak félig viccből induló eseménysorára, mikor heccből rovásírást hamisítottak egy guzsalyserű botra, mely maga sem volt egyidős talán még a nagyenyedi két fűzfával sem, mégis tanulmányok, cáfolatok és ellenvélemények zuhatagát lehetett elindítani vele, kronológiák keletkeztek és inogtak meg. Mert a cseppben a tenger játéka is mindig azt mutatja: emberi dolgaink körül forognak, keverednek, amik újra és újra fontosak számunkra.

Újabb nevek kezdenek a szokásos der-vistáncba most itt körülöttünk: *A teraszon* című, közel félévszázados költeményében ismétli poétikus hatással többször Kányádi, hogy „a szalag, a szalag végtelen, a szalag fáradhatatlan...” Új játéka volt akkoriban a világnak, a háború utáni technikás évtizedekben a magnó! Lehetetlen a másik szalag forgására, a filmszalagéra is nem gondolni, melynek kisebb leszármazottai, derivátumai ott forognak végestelen-végig Móser Zoltán masináiban is, amikor fel kell emlegetni, hogy a mozi startjának esztendejében, épp 1895-ben veti fel, sürgeti, szorgalmazza először Vikár Béla, hogy most egy másik végtelen forgást, szélmalomjátékot is fogjunk munkába: „a fonográfos népdalgyűjtést”...

És mennyien vágnak neki, mint távgyaloglók, távlovaglók, mint első Körösi Csomák és tizenkettedik Károlyok, mint Kolumbuszok, akiről mondhatjuk úgy, hogy Edison mozija, fonográfja, magnetofonja elé, alá indult neki az Amerikáknak. A nap, szeptember 26-a mindenképpen Bartóké, és ezúttal, ezennel Móser Zoltáné. Kettőjük találkozása annyira jelképesen és tulajdon valóságában mutatja nekünk most is, hogy ugyan minden mennyire másképp van, amíg eszünk, és tudatunk mint mozgó kép-pel, látvánnyal, adathalmazzal eljátszik a lé-

nyünkbe épült emlékezettel, az építő, mert meglepő módon egyre továbbépülő múlttal, a megtartó mégis hűtlenkedő hagyománnyal... Látjátok feleim, isa múlt és kép és csökönyös igazság vagyunk, néha aljasul elhalványítva, mint mikor a múzeumból lopott reneszánsz képet addig mossák az oldószerrel a ráfestett rejtő-fedő rétegtől, hogy Szent Orsolya portréja alól már Viktória királynő, história-királynő, Titánia tündérr királynő olajnyomatú, réznyomatú, platinanyomatú, ezüstnitrátnyomatú arcképe bukkan elő, addig hallgatják Homérosz és Leopardi, Petőfi, Csokonai, a Grimm-testvérek, a Bach-dinasztiák adatközlőit, hogy a végtelen szédülettel szolgáló szalagjaink utolsó üzenete, biztatása egy figyelmeztetés: igen, még a vér is elfehéredik, a soha ki nem úzhető csalás és hazugság is elpirul, mikor a kezünk munkájának, a szemünk munkájának, a fülünk munkájának tanulsága és tanúságképpen még minden úgy van, ahogy volt.

Tessék megnézni egy torockói házsört vagy a legelező madártávlakat bárhol. Itt lakik, a jégcsapok s a látványok kottasoraiban mint cimbalomban az egyetemesség. Mindössze van, s amíg van itt bennünk, körülöttünk – addig vagyunk. Megvagyunk.

Minden másképp lett, de mi maradunk ANNÁL, ANNAK látomásainál. Torockók és egyéb felvidékek. Le is út, fel is út, aki szembe jön, ugyanolyan arcot visel most is, ugyanannak a tudatbányának és népdalkultúrának a bibliotékája mindenki, még az anyanyelvet váltó utódok is, meg azok a megszorítottak, akiknek végleg elment a kedve az énekléstől, akikből harapófogóval se szedné ki ma Kolumbusz bácsi, Körösi Csoma bácsi, Bartók bácsi azokat a mindent igazoló vallomásokat. Kész csoda, hogy itt van a táj (megint Kányádit idézem:) hogy vannak vidékek, ahol egy Móser Zoltán még némán, makacsul körülnézhet isteni dioptriáival. Mind csodálatos mandarinok maradunk, amíg megteesszük, ami kell.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A létra fokai

Léka Géza: *Hegyvidéki beszéd*

Hegyvidéki beszéd
című kötetében

FELSŐMAGYARORSZÁG
KIADÓ, 2005

ja, tekintélyt parancsoló megjelenése, szuggesztív színpadi egyénisége

Léka Géza elbeszélésfü-zérei (*Hegyvidéki beszéd, Áramszünet, Quo vadis, Hungare?*) a lélek belső útjának krónikáját tárják az olvasó elé. A kötetbe szerkesztett írások közül jó néhány ismerős lehet a folyóiratolvasó közönségnek, hiszen megjelentek a *Hitel* és a *Magyar Napló* és a *Hegyvidék* hasábjain.

Elbeszéléseinek anyagát, akárcsak verseit a mindennapi életből meríti, témája a gyermekkor és annak tájai, családja és szerelmei. A *Visszajársz a hegyre* című kötet verseinek hangütésén szólal most meg, csak másik műfajban, s a koncentrált képek, a vallomás lehetőség és egyben kényszere éppúgy jellemzőek prózájára mint lírájára. Míg a *Diósárok úton* című versében így írt: „Nincs más utam. Időm sincs a mába. / Visszahordom anyámhoz, apámhoz. / megadatik végre, valahára, / fűtyülnöm rá, ki ölel, ki ölel, ki átkoz.” addig a *Hegyvidéki beszéd*ben így vall: „Világéletemben arccal a múltnak, farolva haladtam előre, s jószerével egyetlen valódi szövetségem maradt: a tíz éve Bánrévén eltemetett nagyanyám.” Arccal a múlt felé fordulva csak az léphet előre, akinek van szellemi öröksége és képes emlékezni.

Az önazonosság érzésének, az egyéni és a kollektív identitásnak feltétele az emlékezet. Attól vagyunk önmagunk, hogy sajátunkként cipeljük magunkkal a múltunkat, azzal a bizonytalan érzéssel, hogy a jövő sokkal kevésbé valóságos, mégis nyomot kívánunk hagyni, miként nyomot hagytak/hagynak bennünk szellemi elődeink, szüleink, mestereink. E könyv lapjain Léka felidézi mindazok vonásait, akik szerepet kaptak szellemi életének alakulásában. Így Léka Géza, az édesapa is, az Állami Népi Együttes alapító tagja, majd éveken át plakátembere, ízes, kifejező táncmód-

nem csak Rábai Miklós és Náfrándi László koreográfiáiban (*Ecseri lakodalmas, Fonó, Barcsai szertője, Végvári vitézek*) vagy később az Egyetemi Színpadon Sinka István verseit szavalva érvényesült, hanem a hétköznapiakban is. Éppen ezért számadás ez a kötet, mint minden önéletírás, s egyben emlékezés és emlékeztetés. Az író számadása, aki megosztja velünk kacskaringós útját a Dániel úttól, a villanszerelő szakmunkásképzőn át, az irodalom világába. Ezen az úton számos szereplő kíséri, vannak köztük epizód szereplők, és súlyos karakterek mint az édesapa, édesanya, a bánrévei nagymama, vagy éppen az alkalmi pótszülők. Köztük Bözsi mami, akitől *Levél odaát*ra című írásában a hála hangján búcsúzik. Abból a levélből is idéz, amit a pótmama édes szüleinek írt, akik éppen Párizsban léptek fel: „Gézukátok aranyos, jó fiú. Nem szeretném ha fájna nektek, de még nem kérdezte, mikor jönnek Édesanyukáék?”. Művész szülők gyermekeként egyszerre kapott bőséges szellemi útravalót, de meg kellett küzdenie a távolság szabta szellemi, lelki hiánnyal. *Karácsony Zugligetben* című írásában így vall: „Karácsony közeledtével aztán lassan, fokozatosan elérhetetlen társam lett a valóság. Fölkészítendő az áhított, ám alig emészthető gyermeki örömökre, tulajdon reményeimbe záratott. Olyan belső utak felé irányított, ahol szép szó és mosolygó türelem tartotta mögöttem a gyeplőt, ahol nem különült el mögöttem a hófelhő, hókazal, ahol ég a földdel jegyfehérben járt. Mindehhez kizárólag szüleim testmelegére volt szükség, s a arra a belső fényre, amellyel elmagányosodott, kóbor fantáziámat magukhoz visszacsalogatták, s amellyel úgy istenigazából nem tudtam elteni soha.” Ezekben az írásokban a szellemi örökség,

a tapintat és az önismeret egyszerre vezérel és korrigál és emlékeztet. Nem véletlen, hogy ezeket az írásokat gyermekeinek, Veronikának és Marcinak ajánlotta. *A súlynak ott kell lennie a lábunknál* címmel e prózakötet kiegészült egy interjúval is, melyet Ekler Andrea készített a szerzővel. Ezt olvasva sejtésem beigazolódván látszik: míg a kötet második része az önismeret útját járja be, ráadásul egy olyan távoli vidéken, mint Dél-Amerika, addig az első rész kifejezetten a gyermekeinek íródott azért, hogy „tudják meg, milyen gyerek volt az apjuk, milyen örömök, gondok mentén élte az életét.” Írása nem öncélú kibeszélés, hanem erkölcsi erőfeszítés, hogy korának nyelvén szóljon értékekről, örökségről. „Ahhoz, hogy a súlyt mindenki elismerésére a fejem fölé tudjam emelni, ahhoz a súlynak ott kell lennie a lábamnál. Ez az élet, ez a valóság azonban egyre inkább nem a súlyokról szól, itt már régen nem kell senkinek semmit föl-emelni.” Ha van kihívás az írásban, hát ez az. Megtalálni a súlyokat... akár az emlékezet révén. A mesterek révén. Megkerülhetetlen e kötet kapcsán néhány név felsorolása: Illyés Gyula, Sinka István, Csoóri Sándor, Utassy József. Olyan örökség-hagyók kiknek irodalomszemlélete, költészete nem „csak” meghatározó szerephez jut, hanem megtartó erővel is bír.

Az önéletrajzi írás „értelmezhetőségét” sok esztéta megkérdőjelezi, mondván, hogy az önéletrajz, mint nem-fikciós műfaj éppen a mimetikussága miatt vált esztétikailag kérdésessé, a nyelvi hermetika, az önreflexivitás, a történet deformációja miatt egyesek indokoltan tartják száműzését a történelmi, irodalomtörténeti dokumentáció emlékiratai körébe. Mégis Léka Géza könyvét olvasva, úgy tűnik, hogy bár az önéletrajz az élet következménye, s ebben az esetben nem választható külön a szöveget alkotó és a szövegbeli én, mégis a szerző az, aki képes vagy nem képes kimozdítani szövegét az életrajziságból úgy, hogy annak írásszövegét az önéletrajz technikai-műfaji irányítása hozza létre, s teszi/teheti szépirodalmi alkotássá. Kosztolányit idézve:

„...minden regény megfordított önéletrajz: az író önéletrajzának eltorzított, (...) tetelesen bővített és javított kiadása, de mégis önéletrajza...”

A kötet harmadik részét a prousti módon előhívott emlékek asszociációs láncolata uralja, melynek csupán formai keretétül szolgál a Dél-Amerikai élményekről beszámoló útinapló. Talán, mert ezekben az írásokban a linearitás háttérbe szorul, s az önreflexió sokkal nagyobb szerepet kap, a kötet első részében jelenlevő zavaró modorosság eltűnik, s helyette megjelenik a szépirodalom, mely az ember drámai létének kimondását szolgálja a maga eszközeivel. Hamvas Béla gondolatát teszi útinaplója mottójává: „Otthon a világot ismered meg, utazva önmagadat; mert otthon a súly magadra esik, az úton a világra, s mindig az marad ismeretlen ahová nézel.” Ez a felütés sejteni enged, hogy nem csupán pompázatos tájakon, az Andok fennsíkjain, az inkák és kecsuák földjén járunk majd, hanem a lélek belső útjának is tanúi lehetünk. Nem csak repülőgépekre, autóbuszokra száll fel Léka Géza, hogy az idegen vidéket megismerhesse, hanem a benne levő Jákob létráját is használja. A bibliai Jákob álmában azt látta, hogy egy létra áll a földön, melynek teteje az égig ér, s annak fokain az angyalok fel és alá járnak, és Isten a létrára támaszkodik. Keresztes Szent János magyarázata szerint e létra fokai a lelki tökéletesedés fokozatai, mivel ugyanazok a fokok, melyek a felszállásra szolgálnak alkalmasak az alászállásra is. Ugyanazok a felismerések, melyek lehetővé teszik a lélek Isten felé való felemelkedését, alkalmasak arra is, hogy a lélek alázatossá váljék. „Ezen az úton: alászállni annyi mint fölemelkedni, és föl-emelkedni annyi mint alászállni...” Az álomvalóság és valóság különös módon keveredik ezekben az írásokban, a Naptemplom falai között is hallani véli a sajóvárkonyi rokon sugdosását: „Aztán Gézakám, hallottál-e már a fiadzó rigórról?”. Quito utcáit járva, szöttesek között a gyermekkor

képei, helyszínei kavarognak, verssorok, a bánrveiei templom, a híd felrobbantása, a kondába hajtó gőzmozdony, a nagymama paraszti bölcsessége és szeretete, me-

lyek mind fokai Jákob létrájának, melyen kétirányú a közlekedés.

ERŐS KINGA

In memoriam József Attila

Eszmélet – In memoriam József Attila

mikor az iro-
lom iránti érdek-

NAP KIADÓ,

2004

volna alkalmasabb em-
bert a sorozatszerkesz-
tői feladatok ellátására.

lődést ezerféle akadály

fogja vissza, a Nap Kiadó Domokos Mátyás főszerkesztő irányításával felbecsülhetetlen értékű segítséget ad az irodalomban mégis bízó, azt rendületlenül az emberi létértelmezés nélkülözhetetlen eszközének tekintő olvasóknak. Az *In memoriam* és az *Emlékezet* sorozatban néhány év alatt félszázánál több XX. századi magyar klasszikus írókat mutatott be és értékelt méltó módon. Nagy segítséget ad ez a középiskolai és egyetemi oktatásnak is, hiszen a diákok egy-egy kötetben igen gazdag anyagot találnak egy-egy íróról.

Több évtizedes szerkesztői gyakorlatát, irodalomtörténeti, irodalomkritikai munkásságát, hatalmas szakmai tudását és bensőséges irodalomszeretetét egyaránt kamatoztatni tudja ebben a két remek könyvsorozatban. Az eddigi kötetek egyértelműen tanúskodnak erről. Azt pedig, hogy milyen önzetlenül és hatékonyan segíti az anyag bőségével küzdő egyes kötet szerkesztők munkáját, magam is tapasztalhattam.

Az *In memoriam* sorozatban egy-egy szerző négyszáz nyomtatott oldalnyi helyet kap arra, hogy felrajzolja egy-egy XX. századi klasszikusunk világát és recepcióját. A monográfia egyetlen szerző kutatásainak és koncepciójának a foglalata. Egy kutató tanulmánykötete is egyetlen irodalomszemlélet eredményeit tartalmazza. Az *Emlékezeti* sorozat kötetei ezzel szemben olykor közel száz metszetet tárnak egy-egy alkotóról az olvasók elé. Válogatást adnak az író legfontosabb önértelmezéseiből és a szakirodalom eredményeiből, a recepció alakulástörténetéből egyaránt. A sorozatszerkesztő láthatólag arra törekszik, hogy minél gazdagabb, minél összetettebb képet kapjunk egy-egy alkotó életművéről és annak befogadástörténetéről. A Nap Kiadó Domokos Mátyásnál aligha találhatott

A sok jeles József Attila-kutató közül N. Horváth Béla kapott felkérést tőle az *In memoriam József Attila* kötet összeállítására. Feladata rendkívül nehéz volt, hiszen valóban könyvtárnyi anyagból kellett kiválasztania azokat az írásokat, amelyek az adott terjedelemben méltó módon mutatják be József Attila személyiségét, művészetét és befogadástörténetét egyaránt. Az általa összeállított kötet izgalmas, gazdag és szemléletileg kiegyensúlyozott. Anyagának természetéből és jellegéből következően persze marad hiányérzet is az olvasóban, hiszen a József Attila-értelmezések problematikája annyira gazdag, hogy egyetlen könyv nem tudja azt maradéktalanul érzékelteni.

Az öt nagy ciklusra tagolt kötetből a pályakép és a recepció alakulástörténete összetetten áll előttünk. Az egyes ciklusok címül jó érzékkel választott versidézetek szolgálnak.

Az első ciklus József Attila személyiségének családi gyökereit és társadalmi motivációit mutatja be. Mindenekelőtt József Attila versbeli és prózai önjellemzéseit olvashatjuk itt. E ciklus jellegét a klasszikus értékű *Curriculum vitae* adja meg. A ciklusban sokrétűen bomlik ki az a kettősség, melyet a *Curriculum vitae* is nyomatékosít: „Csodagyereknek tartottak, pedig csak árva voltam.” Valóban egy csodagyereknek kellett szembesülnie a méltatlan emberi helyzet összes nyomasztó tényezőjével. Rendkívüli érzékenységet, szeretetvágýát, szeretetéhéségét nyomorult helyzete is motiválta. Olyan sérelmek sora érte már kisgyermek korában, melyeket egy kevésbé érzékeny ember is nehezen viselt volna el. A lelencsors megpróbáltatásai, megaláztatásai igen mélyen beléje vésődtek. Okkal maradt örök sérelme az is, hogy még a nevéől is megfosztották. Anyaélményének összetettségét, tragikus mélységeit is megvilágítja ez a ciklus Beney Zsuzsa *A két anya* című tanulmányával, mintegy kulcsot is adva anyaverseihez és a női nemmel szembeni ambivalenciájához, valamint örökös menedékkeresésének természetéhez. Makói gimnáziumi tanára, Galamb Ödön már a tizenöt éves költőn észrevette azt a törekvést, amely majd egész költői pályáján látható: mindig újabb és újabb eredményekért küzdött, nem ismételte önmagát, hanem az elért színről azonnal tovább akart lépni. Mások is észrevették már a makói diákon roppant célratörését, öntudatosságát, tehetségében való biztosságát. Ezzel merőben ütköztek körülményei, hiszen még azt sem volt szabad bevallania, hogy ő Jolán testvére. A kor általa legnagyobbnak tudott élő költője, Juhász Gyula viszont szívesen végigbeszélgette vele az éjszakát is, és örömmel írt előszót a tizenhét éves költő verseihez.

A második ciklus Juhász Gyulának a *Szépség koldusa* kötetéhez írt előszavával kezdődik, egésze pedig a költői pályakezdés első éveiről ad számot. A harmadik ciklus a *Medvetánc* kötettel bezárólag mutatja be József Attila életét és költészetét, a negyedik a költő halálával záruló pályaszakaszt tárja elénk, az ötödik pedig a halála után róla

szóló írásokból ad válogatást. Juhász Gyula Isten kegyelméből való költőnek nevezte őt, s megjósolta, hogy tehetsége „a jövendő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni”. Ignotus „gyönyörűszép”-nek minősítette és a *Nyugatban* közölte *Tiszta szívvel* című versét, amelyik miatt a szegedi egyetemről eltanácsolták. Azt is megállapította erről a kis remekműről, hogy az nem születhetett volna meg, ha előtte nincs „népdal és expresszió, verses vers és szóval mondó vers”. Már ekkor feltűnik tehát az, hogy József Attila nemcsak a *Nyugat* költészetének a szintjét sajátította el, hanem tovább ment a népköltészeti és az avantgárd ösztönzések hatására, s azokon is túllépve, azok hozományát is hasznosítva formálja költészetének egyéni karakterét.

Költői szintézisének megalkotásához azonban sokféle élményt és ösztönzést hasznosított még József Attila nyugtalanul kereső szelleme. Egy ideig Bécsben tanult, és takarításból élt, majd Párizsba ment, ahol rengeteg művészi és ideológiai hatás érte. Mohón szívta magába az új eszméket. Mindent kipróbált. Azt is, amit aztán hamar megtagadott. Rövid időre az anarchisták hatása alá is került. Az irodalomban „aktivisták, szürrealisták, populisták, unanimiták öldökölték egymást – idézhetjük Hont Ferencet. – A L'Esprit Nouveau körében minden újtó irodalmi és művészi irányzatnak akadtak képviselői, kommunisták, neokatolikusok, radikális demokraták, politikaellenesek egymás mellett és egymással szemben”. József Attila ebben a közegeben vált kommunisztává, politikai meggyőződése távolította el az avantgárdtól. A proletárvéltészet izgatta, a formai egyszerűséget a közérthetőség érdekében választotta. De ugyanekkor, 1928–29-ben – Tverdota György tanulmánya hívja fel erre a figyelmet – „a politikai ihletnek félelmetes riválisa akadt költészetében: a poésie pure vonzása”. Ez egyszerre szorította háttérbe a közéleti lírát és a szürrealista verset.

Miközben a legizgalmasabb költői kísérletezéseknek vagyunk tanúi az alkotói mű-

helyben, aközben az élet más színterén is próbára tétetik a költő. A Vágó Márta-sze-relem aprólékos rajza ellenpontozza az esz-tétikai izgalmakat.

Bizonyos, hogy József Attila költészeté-nek a fogadtatását sok esetben gátolta is a költő türelmetlen, gyakran tekintet nélküli magatartása. Egyebek mellett ez is lehetett az oka annak, hogy – miként erre Csoóri Sándor már régen rámutatott – Németh László és Illyés Erdélyi Józsefben és nem József Attilában fedezte fel a magyar költé-szet *Nyugat* utáni új irányát. „Nem ítélni, csak sajnálkozni tud az ember, hogy a két világháború közti magyarság két olyan lángelméje, mint ők, a közvetlenül melegít-ő tűz miatt, épp a legnagyobb tűzrakást nem vették észre.” Érvényes ez a megállá-pítás Babits Mihályra is. József Attila és Babits konfliktusának a történetét Tverdota György tanulmánya tárja föl, ebből egyér-telmű, hogy József Attila költészetének re-cepicióját „az 1930-as konfliktus mindhalá-lig hátráltatta”. Illyés Gyula és József Attila kapcsolatának történetét N. Horváth Béla tanulmánya mutatja be. Ennek a kapcsolat-nak bizonyos elemei valóban görög sorstra-gédiába illő szembenállást mutatnak, más elemei viszont azt tanúsítják, hogy József Attila gyakran hagyta magát befolyásolni azoktól a barátaitól, akiknek valamiképpen a szívügyük volt a magyar irodalom meg-osztása. Ehhez szolgáltat fontos adalékot Kodolányi János visszaemlékezése is. Ne-ki bevallotta József Attila, hogy szívesen tartozna a *Válasz* köréhez, de nem lehet. Mintha a végzet sodorta volna József Attilát ahhoz, hogy legnagyobb kortársai-nak jó részével ne tudjon baráti viszonyt ápolni.

Bár József Attila költészetének korabeli visszhangja sok sérelmet okozott a költőnek és a késői olvasókban is sok hiányérzetet kelthet, az is nyilvánvaló, hogy költészeté-nek kivételes értékét már a kortársai fölís-merték. A már említett méltatások mellett idézhetünk olyan megállapításokat is, ame-lyek egy-egy kötete kapcsán egyértelműen

kinyilvánították, hogy József Attila „megér-kezett a nagy magyar költők sorába”.

N. Horváth Béla összeállítása bőségesen mutatja be a költő munkásmozgalmi mun-káját, a kommunista párthoz fűződő kap-csolatait, annak belső problémáit, az őt be-lülről ért igazságtalan támadásokat is. Életének és életművének ezt a részét egy ideig eléje helyezték klasszikus értékű mű-veinek is. Később viszont ezek miatt esett kevesebb szó róla. Az tehát helyénvaló, hogy N. Horváth Béla nem mellőzi ezeket a fontos tényeket, de az a benyomásom, hogy e mozgalmi szövegek némelyike he-lyett mégis érdemes lett volna a költő klasszikus értékeit bemutató és hangsúlyozó írásokat közölni. Az persze fölöttébb tanul-ságos, hogy ugyanazt az életművet, ugyan-azt a kötetet gyakran ellentétesen ítélik meg a különböző ideológiai állásponton lé-vő értelmezők.

Ignotus Pál már a *Medvetánc* kötetéről írva hangsúlyozta azt, hogy két felejthetetlen nagy vers van a kötetben, az *Óda* és az *Eszmélet*. Mindkettőnek tömör jellemzését is adta. Somlyó György és Nemes Nagy Ágnes ké-sőbbi elemzése gazdagon továbbviszik ezek-nek a remekműveknek az értelmezését. Azt azonban sajnálom, hogy az *Eszmélet* különle-gesen gazdag recepciójából másnak már nem jutott hely a kötetben, hiszen ez a különleges kompozíció rendkívül eleven szakmai vitákra is alkalmat adott a legutóbbi időben is. Ha-sonlóképpen sajnálom, hogy a *Téli éjszaka* elemzése sem került a kötetbe, pedig ez a re-mekmű is a legnagyobb József Attila-versek közé tartozik. Somlyó György és Nemes Nagy Ágnes említett esszéi mellé szinte kínál-kozott volna Csoóri Sándor nagyszerű *Téli éj-szaka* értelmezése. Ez József Attila versét bar-tóki műnek, a hideg szimfóniájának nevezi: „Nem létező vidék ez, mely mégis létező dol-gok és történések színtere. Nem más ez, mint Magyarország.” Csoóri Sándor József Attila-értelmezéseit egyébként is hiányolom az ösz-szeállításból. Az ő írásai arra is lehetőséget ad-tak volna, hogy a kötet erősebb vonásokkal rajzolja meg József Attila költészetének bartó-

ki jellegét. Egyes többször szereplő, kisebb jelentőségű szerzők helyett érdemes lett volna idézni Csoóri Sándornak olyan lényeges meg-látását, mint az, hogy József Attila verseiben „legalább tíz életképes irányzat példaversét megtalálja az ember. Olyan példaverseket, amelyek saját költészetébe szervesen bele-ágyazódnak ugyan, de amelyek mögé külön-külön egyéni életművek is odaképzeltethők.” Balogh László József Attila-monográfiájának egy részlete is helyet kaphatott volna a kötetben. Ez a több kiadást megért mű nemzedé-keket vezetett be József Attila költői világába. A kései József Attila újraértelmezéséért pedig Németh G. Béla tanulmányai tettek a legtöb-bet. Ennek jelzése is hiányzik. Persze, tudom, sok más irodalomtörténész, sőt monográfus is kimaradt a terjedelmi korlátok miatt.

A kötet egésze gazdag képet ad József Attiláról. A korai pályaszakasz útkeresései, gyors szemléletmódosulásai után bemutatja a sok elemből táplálkozó feltöltődést, Ady újabb ösztönzését, Bartók, Derkovits művé-szetének párhuzamát, a freudizmus és berg-sonizmus hatását az egyéni látásmód kiala-kításában. Az említett két elemzés mellett utal a korszak többi egyéni nagy kompozí-cióira. Majd az utolsó korszak emberi és költői küzdelmeit méri föl árnyaltan, össze-tetten. Ez utolsó periódusban a nagy gon-dolati és közéleti versek folytatása mellett fölerősödik a menedékkeresés a szerelem-ben és az Istenben, majd a könyörtelen számvetés következik a gyakran önmegszó-lító és időszembesítő kései versekben.

Tverdota György a szublimáció értel-mezésével árnyaltan és meggyőzően jellem-zi a kései versek esztétikai karakterét. Be-ney Zsuzsa pedig a Flóra-verseket világítja meg új szempontok szerint, midőn rámutat arra, hogy ezekben a versekben a halál el-fogadása történik meg. A Flóra-versek nagy részében József Attila „már minden realitá-son, az élet minden reményén és várakozá-sán túl van”.

N. Horváth Béla összeállítása mindvé-gig együtt vizsgálja a költő életét és élet-művét. Érthető tehát, hogy részletesen tár-

gyalja a költő halálának körülményeit is. Az utolsó ciklus a közvetlenül József Attila ha-lála után keletkezett írásokból ad váloga-tást, ezeket egészíti ki Tamás Attilának a költő lírai utóéletéről írt tanulmánya, Ju-hász Ferenc *Sóhaj* című vallomása és Nagy László immár klasszikussá vált *József Attila!* című verse. Tamás Attila azzal indítja ta-nulmányát, hogy míg a *Nagyon fáj* kötet „visszhangjának írássá szilárdult megnyi-latkozásait egyetlen kézen meg lehetett számolni”, halála után egyetlen év alatt mintegy száz írás foglalkozott József Atti-lával.

Valóban különös ellentmondás ez, hi-szen József Attila egész életében szeretetre, megbecsülésre vágyott, szeretethiányban szenvedett. Akik pedig halála után szóltak róla, valamennyien számot adtak arról is, hogy közvetlen közük volt a költőhöz, akit a magyar költészet legnagyobbjai között tartanak számon. „Rendkívülit adott eddig is. Mindezt a korai, ifjú halál fényében még tisztábban látjuk” – írta Illyés Gyula a *Nyugat* 1937. decemberi számában. „Nagy költő volt, töredékes műve a magyar iroda-lom legnagyobbjai közé igyekszik” – vallotta Déry Tibor a *Korunkban*. „József Attila életében és költészetében megtalálunk min-den korszerű és örök csapást, a legkietle-nebb proletársorstól az elme összeroskadá-sának kivédhetetlen rémségéig. Felölel mindenfajta szenvedést, társadalmi és egyéni, gazdasági és szerelmi, tudatos és tudattalant” – írta Bálint György a *Pesti Naplóban*. Halász Gábor pedig – József Attila összes verseinek megjelenése alkalmából – már elmélyült elemzést ad költői látásmódjáról. Rámutat – József Attila cso-dálatos önismeretről tanúskodó levelének az idézésével is – arra, hogy költészetében sajátos kivetítés történik, a költő érzéke-nyen ráeszmél azokra a képekre, amelyek a hangulatát igazolhatják. Arra is felhívja a figyelmet, hogy József Attila költészeté-ben sokféle hangszerelés, sokféle látásmód él egymás mellett, különleges gazdagságú az ő poétikai világa. A könnyed játékoság-

tól a bibliai átokszavakig milyen gazdag a hangskálája. Veres Péter pedig – Dante, Goethe, Tolsztoj, Gorkij példáját is idézve – védelmébe veszi a társadalmi cselekvést vállaló József Attilát, azt hangsúlyozza, hogy fölösleges és igaztalan a művészet és a tendencia szembeállítása, hiszen éppen a legnagyobbak esetében ez ellentét és azonosság együtt. József Attilát olyan művészként értékeli, aki megszenvedte a művészi igény és a közösségi tendencia ellentétét, de nem adta fel egyiket sem. Ezt a megállapítást igazolta később is az irodalomtudomány. Németh G. Béla például azt hangsúlyozta, hogy József Attila nagy közéleti

költeményei – *A Dunánál*, a *Hazám*, a *Levegőt!*, az *Ars poetica* – esztétikai értékük tekintetében is a költő legmagasabb szintjén állnak. Tamás Attila tanulmánya azt mutatja ki finom elemzések sorában, hogy a József Attila költészetében formálódott különböző poétikai elemek miként szivódtak föl az 1940-es és 1950-es években indult költőink életművébe, s később pedig közvettebben kaptak fejlődéstörténeti szerepet költészetünk alakulásában.

E kötet gazdag anyaga azáltal is célba ért, hogy még azt is felidézi bennünk, ami kimaradt belőle.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Milyen magasra jut el egy gyaluforgács?

Kényszerleszállás. Szilágyi Domokos emlékezete

Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pécsi Györgyi

Újra meg újra felfedezik, illetőleg felfedeztetik velünk Szilágyi Domokos életművét.

A Nap Kiadó *In memoriam* és *Emlékezet* sorozatai eddig közel félszáz (pontosan 49), olyan XX. századi alkotót mutattak be, akik külön-külön – írók és költők lévén – hozzásegítettek bennünket élet és irodalom, ember és társadalom, önismeret és létállapot viszonyainak más-más aspektusú értelmezéséhez. Eme sorozatok egyik fontos darabjaként kell értékelnünk Pécsi Györgyi válogató-szerkesztői munkáját, a *Kényszerleszállás – Szilágyi Domokos emlékezete* című kötetét, melyben újra hallhatunk a formaművész, a versben muzsikáló, az esszéíró és levelező erdélyi magyar költőről.

A költő munkásságát reprezentáló kötet három „nagyciklusba” („*Mások álmát virrasztom*”; *Kétely és őszinteség*; *Egérút*), azokon belül is két-két „kisciklusba” gyűjti

NAP KIADÓ,
2005

össze a Szilágyi-lírárt értékelő írásokat, közéjük illeszti néhány – össze-

sen huszonöt – Szilágyi Domokos-szöveget.

A kötetet stílusosan a címadó Szilágyi Domokos-féle *Kényszerleszállás* című vers nyitja, mintegy előszó helyett. Az első közzétett írások főképp biográfiai háttér-információkat szolgáltatnak a nyolc Szilágyi-gyerek egyikéről, aki tízéves korában papírra veti az *Édesanyám születésnapjára* című versét (Kántor Lajos: *Té vagy minden őszöd és unokád...*), majd érett felnőttként társat keresve magának, udvarolgat (Várad Emese *Tartozás* című versére történik itt utalás, de nincs kifejtve, sem beemelve a kötetbe illusztrációként). Azt is megtudhatjuk, hogy „a legotthonosabban az angolban mozgott, és Daniel Spinster névvel angol nyelvű versek írásával is megpróbálkozott” (*Matúra előtt és után*). Szilágyi Júlia pedig, az évfolyam- és pályatárs a költő sikeres és kevésbé sikeres vizsgáiról számol be az ol-

vasók számára igen érzékletesen (*Különbség*). Majd egy Hervay Gizella-vers (*Szégyen és szánalom*) előlegezi meg a költő hozzá intézett és ide idézett hat levelét.

Az 1959 és 1961 között írt levelek hangneme változó, tematikája sokszínű: általában igen szokimondó és nyers modorú („roppant ki vagyok dögölve”; „Vásárhely változatlanul ronda és én változatlanul kiborultan vagyok”), ugyanakkor nyelvileg szellemesen-szellemileg sziporkázó („Ne légy pesszimis. Elvégre meg kell hódítani a világot, és úgy nem lehet”; „az időjárás is irtón megfexi az idegeimet”).

Az idősebb pályatárral, Méliusz Józseffel folytatott levelezés fontosságára már korán felfigyelt a Szilágyi Domokos-i recepció, ezért természetesen került be a gyűjteménybe három olyan Méliuszhoz címzett levél, melyek vagy egyes versszövegek sorsáról árulkodnak („a *Ius primae noctis*nek csak a végét kell átírni, merthogy ne a holdról csüngjek, hanem valami modernebb dologról”), vagy épp zenei hatásokról számolnak be (Honegger, Haydn, Bartók), esetleg figyelemre méltó vallomást tesz bennük a költő: „a vers a nyelv legtömörebb, legigazabb és igazabb, legkristályosabb és legjellegzetesebb megnyilvánulási formája, hitem szerint egy nyelv szellemét legjobban megsejteni verseiből lehet” (*Szilágyi Domokos levele Méliusz Józsefnek*. Bukarest, 1963).

Az induló költőt értékelő írások szerzői (Domokos Géza, Bodor Pál, Szilágyi Júlia) a *Halál árnyéka* című ciklust emelik ki, melyet a szerkesztő – ha részletében is, de – felvesz a gyűjteménybe. Ezután pedig bizonyos szintetizáló kritikát olvashatunk a már Szisz-levelekben megszólított Méliusz József tollából (*Az örökség ébredése*).

A második „kisciklus” (*Mások álmát virrasztom*) szintén egy Szilágyi-verssel nyit (*Kis szerelmes himnuszok* – részlet) – egyébként ez a kötetre általában jellemző szerkesztésmód, kivéve a legutolsó részt –, és eme ciklusba szedett szövegdarabok között találjuk például Pomogáts Bélának a költővel készített (Szi-

lági Domokos részéről a legutolsó) interjúját (*Költészet, zene, hagyomány*), melyben leginkább a zenei impulzusairól és skandináv körútjáról beszél a költő. Tematikailag szervesen épülnek be a kötetbe Szilágyi Domokos olyan fontos, sőt korszakalkotó munkái, mint például *Bach, Mozart* vagy a *Bartók Amerikában*, hogy azután a befogadói-szakértői oldal is megszólalhasson (Földes László: *Referátum. Szilágyi Domokos Bartók Amerikában című ciklusáról*; Láng Gusztáv: *A költő és a szövegek*; Görömbei András: *Bartók Amerikában*).

Itt, még ebben a részben kap helyet két olyan írás, amely a monográfiákat írni készülő író „faggatja” (Beke György: *Szilágyi Domokos*), illetve „mentegeti” (Szilágyi Júlia: *Mindenkori kortársak*). Az Eminescu „kismonográfia” nem készült el, az Arany „kismonográfia” helyett Szilágyi Domokos irodalomtörténeti esszéjét ír, olvasónaplószerűen” (Szilágyi Júlia: i.m.).

A fotókkal (*Páskándi Géza és Szilágyi Domokos, '70-es évek; Fiával, Attilával*) záruló fejezet utolsó darabjai közül az egyikben a költő értékeli futólag az Ady halála után eltelt fél évszázados Ady-recepciót: „Halála után ötven évvel sok hátránnyal indul az ember. Időközben korszakokra osztották életét és munkásságát; két-három verse kötelező olvasmány lett” (Szilágyi Domokos: *Az első ötven év*). A másik írásban a költő(társ), Hervay Gizella „árulkodó” sorait olvashatjuk: a költő egy éjszaka lemásolta Nagy László *Havon delelő szivárványát*; „úgy szeretett dolgozni, hogy közben szólják a zene”; „Létformája volt a munka. Mert a költészetet munkának tartotta, magát a magyar nyelv munkásának – megbecsülvén. A munkát pedig megismerési folyamatnak, teremtésnek” (Hervay Gizella: *Szilágyi Domokos kényszerleszállásai*).

A *Kételey és őszinteség* főcím alatt ismét a költői érdem igazolására és ideidézésére alkalmas két „alfejezetet” találunk: a *Búcsú a trópusoktól* tizenhárom szöveget tartalmaz, köztük az *Emeletek, avagy a láz enciklopédiáját*, részleteiben; a *Határokon* tizenhat írása közül három Szilágyi-vers szerepel (*Sajtóér-*

tekezet, *Fagyöngy, Utóhang*), továbbá itt kapnak helyet többek között Szilágyi Domokos Majtényi Erikhez, Méliusz Annához, Czejk Évához és Ilia Mihályhoz írott levelei.

Közelebbről néhány olyan írást érdemes figyelmébe ajánlani a Szilágyi-életművet kedvelő-ismerő olvasónak, amelyeket újraolvasva egy művészi alkotásban különleges, lírájában hiteles és rendkívül tehetséges költőre találhatunk rá ismételten.

Méliusz József megindítóan szép minieszéjében „lírai univerzum”-nak nevezi Szilágyi Domokos költészetét (*Az alkotóan kétkedő költő*), Széles Klára „költői oratórium”-nak *A láz enciklopédiáját (A versszerkesztés rendhagyásai)*, Cs. Gyimesi Éva pedig „a személyesen átélt illúzióvesztéstől az egyetemes létparadoxonokig” eljutónak a *Búcsú a trópusoktól (Búcsú az utópiától)*. Kétségtelenül nagy szavak ezek, de igen találó, jól meg- és kiérdemelt kifejezések a Szilágyi-ouvre-re vonatkozóan.

„A romániai Szilágyi Domokos tudatosan keresi a meghökkentő kifejezéseket. (...) Költészete csupa rigmus-futam, spekulatív képasszociáció.” Ezek a sorok 1968-ban az *Élet és Irodalom* hasábjain jelentek meg Kelemen János recenziestől (*Két költő*). A válasz nem sokat váratott magára: Kántor Lajos vette pártfogásába a költőt egy magánlevélben: „Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul” (*Ki tud arabusul?*).

K. Jakab Antal igen értékes pályaértékelése, *A kétely költője* úgy tárja elénk Szilágyi Domokost, mint aki „tud Kalevalásan dörögni, biblikusan-prédikátorosan átkozódni, legényesen kurjongatni, népdalszöszkén sóhajtozni, népdalfeketén tréfálni, XIX. századi pátosszal szónokolni, XX. századi kiábrándultsággal vakogni, és két groteszk fintor között a középkori bájoló vers révülete suhan át arcán”.

A másik korszakos nagyságú Szilágyi-írásmű, a *Haláltánc-szvit* értelmezési tartományát Ilia Mihály (Szilágyi Domokos: *Búcsú a trópusoktól*) és Láng Gusztáv (*A költő és az őszinteség*) jelölik ki kritikáikban.

Az egész Szilágyi Domokos-i lírát átfogó és értékelő írás, Bertha Zoltán tanulmánya (*Szilágyi Domokos*) pedig nem véletlenül kerülhetett épp eme gyűjteményes kiadvány közepére/tengelyébe. Az aránytalanul terjedelmesebb szövegközlés kitűnő alkalmat ad arra, hogy a kötetet kezébe fogó olvasó egy kicsit átengedje magát egyetlen „elme” eszmefuttatásainak, és mintegy lehetősége legyen magában szintetizálni a Szilágyi Domokos-líráról eddig megtudottakat.

Az antológia *Határok* című negyedik „kisciklusának” élén a *Sajtóértekezet* című szöveg áll, a végén pedig a költő *Utóhang* című alkotása. Közben Kis Pintér Imre *„Káromlom az összes isteneket”* című tanulmánya olvasható, melyben az örökké játszó, az egyetemesbe föloldódó, a mindig lázban égő költőt mutatja be, aki „a világ (és művészet) ennyiféle csábításának engedett: mindig lázban és szinte mindenre fogékonyan élt, költészete csupa megkezdett és félbehagyott kísérletezés is”.

Két kortárs költő szövege is gazdagítja a kötetet: Tolnai Ottó egysorosa: „halinarcú Hamlet” (*Szilágyi Domokos*), és Zalán Tibor *Kényszeresállás* című versdarabja.

Majd egy szívszorítóan személyes és kegyetlenül hitelesnek tűnő szöveggel találkozhatunk. Szilágyi István a költő olyan furcsa viselkedéseiről számol be, mint például, amikor unaloműzésből tesztszövegeket fordított az idegklinikán: „Volt úgy, hogy otthont keresett, máskor pedig messzire kószált, hogy végre valahol okkal lehessen otthontalan. Előfordult, hogy a legidegebb környezetben s a legmeglepőbb helyzetekben (például skandináv tájakon) oldódott föl... (*Aztán kitágult a világ*).”

Skandináviai körútjáról szívesen számolt be több ízben is. A *Vólga Nyugaton* című úti naplója nemrégiben jelent meg külön kiadvány formájában is, ebből, illetve a *Forrás* 1990/8. számából szerepel egy részlet kedvcsinálónak a kötetben. Az útitárs, Majtényi Erik is szóhoz jut (*„Híva engem útitársnak...”*), illetve a hozzá intézett hét levél.

A megszólítások soknyelvűsége/színűsége a páratlan nyelvjátékost mutatja (*Főnagyméltóságod!, Pan Erik!, Chair Maitre!*).

A könyv utolsó részének élén – mely Székely János írásának címét viseli (*Egér-út*) – egy fénykép szerepel, melyen a költő első feleségével, Hervay Gizellával látható. A fotók száma ebben a részben megcsappan: az előző két „nagyciklusban” összesen 14 fotó szerepelt illusztrációként, ebben a részben már az előbb említetten kívül csak egy, a második „kedvessel”, Nagy Máriával látható Szilágyi Domokos, akivel 1973–76 között élt. (Hivatalosan Máthé Julianna volt a költő második felesége.) A kiadvány hátlapján pedig a családi síremlék – a költő, Hervay Gizella és fiuk, Attila (Kobak) neveivel – a hó leple alatt.

Visszatérve az utolsó előtti „kisciklus”-hoz (*„A szó dadog, a muzsika beszél”*): a huszonöt írás közül Szilágyi Domokostól a *Pogány zsoldárokat*, a *Héjjasfalva felé* című költeményt, a *Játékok I.-et*, a *Circumdederruntot* és a *Dadogást* válogatta be a kötetbe a szerkesztő, a levelek közül Szilágyi Domokos igen megrázó, vigasztalhatatlanul visszavonhatatlanul őszinte búcsúlevelét, melyet Nagy Máriához címzett Kolozsvárott, 1976. október 27-én: „Kicsikém! Én ma lelépek e világi életből. Ne kérdezd az okát – én sem tudom. [...] Mamát, tudom, leveri a dolog, de nincs más választásom. [...] Nem vagyok részeg, és – ahogy mondani szokás – tiszta elmével írom e sorokat. Mint egy hülye gimnazista. [...] Csókollak mindnyájatokat.” Szilágyi Domokos levelén kívül megismerhetjük Nagy Mária levelét, melyben közállapotáról számol be a tragikus esemény után Méliusz Annának és Méliusz Józsefnek, válaszként Méliusz aggódó-érdeklődő soraira (*Méliusz József levele Nagy Máriához*). A kötetben szerepel még egy Nagy Máriával készült interjú is, melyet Szokolczay Lajos készített a költő halála után tizennégy évvel (*„Olyan csendesen jársz, mint a balál”*).

A levelek közlését a költő *Felezőidő* című könyvéről szóló kritikák előzik meg. Az

immáron harminc évvel ezelőtt született írók szakszerű és máig időálló megjegyzései fontos állomásai a Szilágyi Domokosi recepciónak. Görömbei András a genetti pre-, para-, és hypertextusi terminusok helyett világosan és tisztán láttatva közvetíti az olvasókhöz, hogy mi is történik a Szilágyi-versdarabokban a 70-es évek derekán: „a vers alapszövegébe más költők más természetű műveinek betéteit építi, így teremtvé sajátos új minőséget” (*Felezőidő. Szilágyi Domokos könyvéről*). Szokolczay Lajos szintén a *Felezőidőt* értékeli, külön hangsúlyt fektetve a száznegyvenkét soros *Pogány – zsoldárokr*a. (*Felezőidő*). Spira Veronika pedig Szilágyi Domokos *Héjjasfalva felé* című költeményének hermeneutikai elemzését adja.

A kisciklus utolsó közzétett szövegei már búcsúztató (Nagy László: *Aki szerelmes lett a halálba. Búcsú Szilágyi Domokostól; Glossza, bocsánatért*), költőt elsrató írások (Lászlóffy Aladár: *Fűjvafűjvafénylenifolytatódni*; Tamás Gáspár Miklós: *A halál születésnapja, Búcsúvétel Szilágyi Domokostól*; Markó Béla: *A felejtetetlen Szilágyi Domokos*), illetőleg hommage-versek „Szisz kapitánynak” (Varga Imre: *Utolsó üzenet a látz-adónak*; Kányádi Sándor: *In memoriam Szilágyi Domokos*; Király László: *Szilágyi Domokos sétái*; Kovács András Ferenc: *Orgonafutam*; Nagy Gáspár: *Sz. D. koporsójára*).

Végezetül a műves, szakértői gonddal válogatott-szerkesztett antológia utolsó „fejezetét”-t, az *Értékek színváltozását* is végigolvasva elmondhatjuk, hogy nemes bizonyítéka ez a kiadvány annak a Demény Pétertől származó kijelentésnek, mely szerint „Szilágyi Domokos lírai öröksége ma is létezik és működik” (*Búcsú az identitástól*). Az itt közölt írások 1–25 év távlatából értékelik a költő pályáját: „...szűk térben nincs más út, csak a magasba” (Erdélyi Erzsébet és Nobel István beszélgetése Szilágyi Domokosról Csiki Lászlóval, 1995); Pomogáts Béla: *Lázak költője: Szilágyi Domokos*, 1977; Keszthelyi András: *Az egyetlen logikus lépés?* 1986, Cs. Gyimesi Éva: *Értékek színváltozása*, 1990; Tózsér Árpád: *A vers le-*

betetlensége Szilágyi Domokos költészetében, 2001; Cselényi László: *Kortárs-sírató*, 1979; Baránszky László: *Szilágyi Domokosról*, 1990).

A kötetet két terjedelmesebb szakírói elemzés zárja. N. Pál József úgy értékeli a költőt, mint aki olyan „modell” adott költészetével, „amely több, mint a vele és nemzedékével kapcsolatban oly sokat hangoztatott paradigmaváltás” (*Szerettem volna élni 2000-ig*). Lászlóffy Aladár pedig *A fájdalom-szan vigasztaló* című írásában a Szilágyi Domokos-i poézis létmódjára ekképpen kérdez rá: „Befejezett vagy befejezetlen életművet hagyott hátra?” A kérdés nem költői, meg is válaszolja azt maga Lászlóffy is – a maga módján: „Szinte mosolyra fanyalodik a gondolat: ugyan hány abbamaradt életművet kell teljes életműként számba venni!”

Úgy tűnik, újra meg újra felfedeztetik velünk Szilágyi Domokos életművét – köszönet

érte a sorozat szerkesztőinek és a gondos válogató munká(s)nak, aki magamagát sajnos „kifelejtette” fölvenni a kötetbe, holott *Olvasópróbák* című munkájából kiderül, mennyire értője és ismerője eme megidézett költészetnek (Pécsi Györgyi: *Olvasópróbák*, 1994).

Ajánljuk a kötetet a Szilágyi-lírárt kedvelőknek, szerető „szeretők”-nek, garabonciás „táltos képűeknek”, törekeny kényszerleszállóknak, amelyből többek között az is kiderül, hogy mit jelentett a költészet a költő számára: a költészet Szilágyi Domokosnak „nemcsak szép és nemcsak igaz, hanem a közös emberi fájdalom megosztása, kettétört zsíros kenyér, amit együtt falunk be, a gondolat, amit együtt gondolunk végig, a sors, amit együtt élünk meg” (Hervay Gizella: *Szilágyi Domokos kényszerleszállásai*). ☒

Z. LAJTOS NÓRA

Következő számunkban

A rendszerváltozás „regénye”

Februári számunkban – más jeles szerzők mellett – *Albert Gábor, Alexa Károly, Bogár László, Bogárdi Szabó István, Borbándi Gyula, Csath Magdolna, Döbrentei Kornél, Fasang Árpád, Fekete Gyula, Kindler József, Kodolányi Gyula, Nagy Gáspár, N. Pál József, Tornai József, Tökécski László, Veres András* vallomásai, visszaemlékezései, elemzéseit lesznek olvashatók a rendszerváltozásról.

A Hítel januári számának szerzői

Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Csoóri Sándor (1930) Üröm
Deák Mór (1959) Kistarcsa
Doležal, Bohumil Prága
Domokos Mátyás (1928) Budapest
Duray Miklós (1945) Pozsony
Erős Kinga (1977) Budapest
Görömbei András (1945) Debrecen
Jakubinyi György (1946)
Gyulafehérvár

Kiss B. Zsolt (1928) Érd
Kiss Dénes (1936) Budapest
Kondor Béla (1931–1972)
Lászlóffy Aladár (1937)
Kolozsvár–Budapest
Léka Géza (1957) Budapest
Lezsák Sándor (1949) Lakitelek
Monok István (1956) Budapest
Móser Zoltán (1946) Bicske
Pálffy G. István (1945) Budapest

Pusztai Zoltán (1955)
Mosonmagyaróvár
Rác István (1922) Budapest
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Szabados György (1971) Telki
Szécsényi András (1979) Budapest
Szöllősi Zoltán (1945) Budapest
Tőkés László (1952) Nagyvárad
Z. Lajtos Nóra (1977) Debrecen
Zsidó Ferenc (1976) Kolozsvár